

Egyház — Vereinigte Evang.-Lutherische Kirche Deutschland) egyetemes zsinata nyilvánosan el nem ítélte Bultmann teológiáját. Hogy ez mégsem történt meg, annak köszönhető, hogy Volkmar Hentrich, hamburgi püspök éjszakai órán templomi szószékről eskette meg a zsinatot, hogy eláll ettől a szándékától.

Azt azonban már senki sem akadályozta meg, hogy 1953-ban a VELKD püspöki konferenciája elítélje Bultmann, és minden szószéken kihirdessék, hogy Bultmann mitológiátlanítási programja a veszélyvel fenyegeti az igehirdetést, hogy megrövidíti, megcsönkítja, kicsorbítja annak tartalmát. A keresztyén tanítás tisztaságának megőrzése érdekében ítélték el Bultmann, és ezzel félbeszakadt a párbeszéd vele...

Bultmann lesújtotta egyházának felette kimondott ítélete. Szenvedett tőle. Hosszú éveknek kellett eltelnie, míg belsőleg felszabadult a nyomás alól.

1984-ben a Marburgi Egyetem, amelynek Bultmann több évtizeden keresztül professzora volt, születésének 100. évfordulója alkalmából rangos tudományos szimpoziont rendezett, és ezen D. E. Lohse püspök és professor, az EKD (Evangelische Kirche in Deutschland) elnöke előadást tartott ezen a címen: „Rudolf

Bultmann és egyháza”. Ez az előadás Bultmann személyét és teológiáját egyaránt végérvényesen rehabilitálta. Hiszen életében is, és halála után továbbra is olyan nagy hatást gyakorolt az egész protestáns teológiára, de semmivel sem kisebbet a katolikusra, hogy nem lehet őt mellőzni, figyelmen kívül hagyni, amikor a jelenkor teológiájáról van szó. 30 esztendőre volt szüksége a német evangélikus egyháznak ahhoz, hogy Bultmannal kapcsolatos álláspontját megváltoztassa, és elismerje őt saját teológusának.

Szüksége van-e Bultmannak prókatorokra?

Talán nem blaszfémia most Bultmannra alkalmazni azt a hasonlatot, amit — ha jól emlékszem — egy kegyes hívő a Bibliáról mondott, és körülbelül így hangzik: Ha ketreche zárjátok az oroszánt, akkor lehet gúnyolni és sértegetni, és szüksége lehet örökre, akik efféle kavicshajigálástól megvédik. De nyissátok ki a ketrec ajtaját és engedjétek ki az oroszánt, majd megvédi önmagát.

Ezzel a céllal készült Bultmann kis könyvének a fordítása a '93/94-es tanév tavaszán, hogy ne csak mi beszéljünk róla, hanem szólaljon meg önmaga!

Takácsné Kovácsházi Zelma

Értékek – szeretet – szociálpolitika

A Magyar Hírlap karácsonyi száma a századvég értékválságáról kifejtett gondolatokat tartalmazó rövid írásokat közölt. A magyar tudományos és közélet számos jól ismert képviselője között Vajda Mihály is válaszolt a körkérdésre „Két üres kőtábla” című írásával. „Mi posztmodernek”, mondja Vajda, felvetjük a kérdést, hogy „vajon nem volt-e 'rosszabb', amíg az ember hitt az 'igazságban'... Biztos-e azonban, hogy az értékek hiánya válság? Nem lehetséges-e, hogy jobban kijönnénk megvalósítandó értékek nélkül?” Végül levonja a következtetést: „mindkét kőtábla üres, vagy éppenséggel értékekkel–parancsokkal televesett, de nem olvasható”.

Anélkül, hogy Vajda Mihály írását ismertem volna, ennek a szöveg ellentétét állítottam a körkérdésre adott válaszomban, amely szintén a karácsonyi számban jelent meg: „Némelyik posztmodern társadalomtudós azt mondja, hogy a mai multikulturális társadalmakban lehetetlen egyetértést létrehozni az értékek kérdésében. Nem hiszem, hogy igazuk van. Azt gondolom, hogy igaza van Hans Küng katolikus teológusnak, hogy vannak az emberiségnek közös értékei, amelyeket többek között minden világvallás magáénak tart. Egyetlen mondatban összefoglalva őket: 'szeresd felebarátodat vagyis embertársadat, mint magadat.' Ez általában Jézus nagy parancsolatainak egyikeként ismerjük, de Jézus a mózesi könyvekből szó szerint idézett”.

A Lelkipásztor olvasói számára nyilvánvalóan nem szükséges az én álláspontomat továbbragozni. Érdemes viszont a Vajda Mihály által felvázolt kérdéseken továbbgondolkodni. Nem csak azért, mert Vajda, aki a marxista Lukács iskolából tért át az 1970-as évek elején, tehát igen korán a liberalizmusra, majd — mint ez az írása jelzi — a posztmodern filozófiára, — az egyik legrangosabb és legérdekesebb mai magyar filozófus,

hanem azért, mert valóban súlyosan problematikus kérdés az, hogy a mai modern társadalmakban lehet-e és kell-e az értékek kérdésében egyetértést, konszenzust teremteni.

A 20. században sok szörnyű tapasztalatunk volt arról, milyen következményekkel járhat, ha valamilyen értékeket erőszakkal próbálnak rákényszeríteni a társadalomra. Uthalhatunk a nemzeti szocializmusra, a szovjet rendszerre, boszniai népirtásra vagy a mohamedán fundamentalizmusra. A korábbi évszázadokban ismerjük többek között a Szent Bertalan éjszaka, a vallásháborúk, az inkvizíció okozta embertelenségeket. Ezek a tapasztalatok vezettek sokakat a századvégen arra a gondolatra, hogy ne próbáljanak semmilyen értékeket reánk kényszeríteni.

Egyáltalán nagy kérdés az, hogy egy kisebbség, amely meg van róla győződve, hogy az igazság bitokában van, a legmagasabb rendű értékeket vallja magáénak és legtökéletesebb normákat, erkölcsöt képviseli, kívánhatja-e, illetve milyen eszközökkel próbálhatja elérni, hogy a társadalom többsége ezeket az értékeket és erkölcsi normákat elfogadja, kövesse. Nagyon konkrét példa a közelmúltból a művi abortusz megengedése, illetve tiltása körüli vita az Egyesült Államokban, ahol a vita gyilkosságokig fajult. Hozzáteszem: vannak olyan alapvető kérdések, amelyekben a többség sem kényszerítheti rá akarátát a kisebbségre.

Tisztában kell azzal lennünk, hogy mi keresztények minden mai társadalomban kisebbségben vagyunk. Természetesen nagyon nehéz definiálni, hogy ki tekinthető kereszténynek, vallásosnak, hívőnek. Ezért a becslések is nagyon bizonytalanok. De még a leginkább vallásosnak mondott Egyesült Államokban sem éri el a szigorú értelemben vallásosnak tekinthetőik aránya a 45 százalékot, Dániában, Svédországban és Franciaországban pedig 5 százaléknál kevesebb. Ma-

gyarországon körülbelül 15 százalékra szokták becsülni az egyházhoz kötődők, rendszeresen templombjárók, a vallási tanításokat maradéktalanul elfogadók arányát. Természetes, hogy a kisebbségben lévő keresztények megpróbálják meggyőzni az érdeklődő, a közömbös és a kifejezetten ellenséges embereket igazukról. Azt azonban a leghatározottabban ellenezném, hogy álláspontjukat például a törvényhozáson keresztül kíséreljék meg a többségre ráerőltetni. A kisebbségi helyzetből adódó morális követelményeket mi magyarországi evangélikusok a többi történelmi egyházak híveinél is jobban kell, hogy ismerjük és érezzük, hiszen a reformációt követő néhány évtizedtől eltekintve mindig törpe kisebbségben voltunk a magyar keresztényeken belül, ezért nagyon érzékenyen védekeztünk az ellen, hogy a nálunk nagyobb létszámú felekezetek, elsősorban a Római Katolikus Egyház ránk kényszerítse álláspontját, például a reverzális kérdésében.

Az érték-konszenzus létrehozásának vagy fenntartásának nehézségét fokozza az a tendencia, hogy a mai fejlett társadalmak egyre inkább „multikulturálisokká” válnak, vagyis — elsősorban a fejlődő országokból induló bevándorlás következtében — egyre nagyobb tömegekben élnek bennük a hagyományos európai értékektől és a kereszténységtől eltérő kultúrákból származók, a nem-keresztény vallások hívei. A történelem folyamán protestánsok és katolikusok között is sokszor igen nehéz, sőt lehetetlen volt az értékek kérdésében egyetértésre jutni, mennyivel nehezebb lesz tehát keresztények, agnosztikusok, mohamedánok, hinduk között érték-konszenzust teremteni.

Egészen filozófiai síkra emelkedve érdemes utalni *John Rawls* vezető amerikai liberális társadalomfilozófusra. „Az igazság elmélete” című korábbi könyvében azt fejtegette, hogy a modern társadalomban egy fiktív társadalmi szerződés mintájára egyetértést lehet létrehozni a társadalmi berendezkedés alapvető kérdéseiben. Nagyon leegyszerűsítve (és nem az ő kifejezéseit használva) azt állította, hogy mindenki elfogadhatja azt a két alapvetet, hogy 1. minden egyes ember szabadságát és emberi méltóságát tiszteletben kell tartani, 2. a szegényeket meg kell védeni az elnyomorodástól, a társadalomból való kiszakadástól. Ujabb, „Politikai liberalizmus” című könyvében a kulturális különbségekre hivatkozva megkérdőjelezi ezt az előbbi állítását, azt mondja, hogy nem lehet az értékekben megegyezni, a maximum, amire a politikai liberalizmus törekedhet, az eljárási szabályokban, vagyis a demokratikus játékszabályokban való megegyezés (ami szerintem maga is szükségessé tesz bizonyos érték-konszenzust).

A szociológiában azonban *Émile Durkheim* óta él, sőt uralkodónak mondható az a meggyőződés, hogy a viselkedési normákban, közöttük az erkölcsi normákban, és az azokat alátámasztó értékekben való nagy többségi egyetértés nélkül a társadalom egyszerűen nem működőképes. Ha nem számíthatok arra, hogy a társadalomnak azok a tagjai, akikkel a mindennapi életben érintkezésbe kerülök, megtartanak bizonyos viselkedési szabályokat, akkor megszűnik az az alapvető bizalom, amely nélkül a munkahelyi, szomszédsági, gazdasági együttműködés ellehetetlenül. Ugyanezt elmondhatjuk a gazdasági vállalatok közötti üzleti ügyletekről és a politikai életéről is. Az utóbbi években egyre gyakrabban olvashatunk hasonló gondolatokat közgazdászok tollából is. *Steven Hirsch* közel húsz évvel ezelőtt mutatott rá, hogy a kapitalista piacgazdaság a

korábbi korszakok erkölcsé alapján működik, riasztó perspektívaként említette azonban, hogy ez a gazdaság fokozatosan lerombolja ezeket az erkölcsi alapokat. Legújabbán a kommunikatív („közösségi”) filozófia irányzatnak, amely a radikális liberalizmus ellen hatásként született meg, a képviselői különösen nagy hangsúlyt helyeznek a közösségek, az értékek és normák megerősítésére.

Az alábbiakban egy — számunkra alapvető fontosságú — érték, a *szeretet* fontosságához fűznék néhány gondolatot. Jézus, és az Újtestamentum szerzői közül különösen János, szeretetről beszélt. Bibliai kifejezés a jóakarát is. A mai tudományos nyelv inkább a *szolidaritás* szót használja. Lényegében azonban szerintem ugyanarról van szó, nevezetesen arról, amit a második nagy parancsolat mond ki. Azt szeretném bizonyítani, hogy szolidaritás vagy szeretet nélkül a kisebb ember közösségek, a nemzeti társadalmak, sőt az egész emberiség keretében lehetetlen olyan feltételeket teremteni, amelyek között — tudományos nyelven szólva — az életminőség elfogadható, vagy — hétköznapiiban — az emberek többsége többé-kevésbé jól érezheti magát.

Egyetlen kérdésre, a szegényekre, kirekesztettekre, és az ő megsegítésükre, védelmükre szolgáló egyéni és társadalom-politikai erőfeszítésekre összpontosítok. Azért teszem ezt, mert a nagyon komolyan veendő, bár szerintem nem elfogadható posztmodern és radikális liberális gondolatokra hivatkozva (bár szerintem azokat meg sem érve), egyre gyakrabban lehet Magyarországon (és Nyugaton is) olyan nézeteket hallani, olvasni, hogy a szegények megérdemlik a sorsukat, nem kell, sőt nem szabad rajtuk segíteni. Úgy érvelnek, hogy a szegények, akik nem képesek vállalkozni, ügyeskedni többletjövedelmekhez jutni, a piacon érvényesülni, a magyar társadalom „versenyképtelen” tagjai, márpedig csak a „versenyképesektől” várhatjuk a gazdasági felemelkedést, tehát ez utóbbiakat kell támogatni. Ennek azonban az a következménye, hogy a társadalom részekre szakad, lesz benne egy szűk, igen gazdag és nagyhatalmú csoport, és nagy tömegű, reménytelen szegénység. Nem hiszem, hogy egyedül lennék azzal a véleményemmel, hogy nem szeretnék ilyen társadalomban élni, nem érezném jól magam benne, rossz lenne az „életem minősége”.

Ennek szemléltetésére engedjék meg, hogy azoknak a szerencsés olvasóknak, akik eljutnak New Yorkba Ireméljük, hogy egyre többen lesznek], azt ajánlom sétáljanak végig a híres Broadway mindkét oldalán és menjenek be mind a nyugat, mind a kelet felé nyíló mellékutcákba. A Broadwaytól nyugatra fekszik New York leggazdagabb része, luxusszállodák, örök által jól védett fényűző lakásokkal, a sétáló láthatóan igen gazdag emberekkel találkozik, amint hatalmas személygépkocsijukból vagy a taxiból kilépnek, és egy-egy vendéglőbe vagy luxusárukat kínáló üzletbe, bemennek. A Broadwaytól keletre az amerikai nagyvárosok többségében megtalálható nyomornegyed helyezkedik el: leromlott állapotú lakóházak, szegényes tömegáru kínáló üzletek és szemmel láthatóan szegény emberek az utcákon. Nincs itt mód ezeknek az éles ellentéteknek az okait feltárni, de arra érdemes utalni, hogy az Egyesült Államokban nagyon elterjedt az a felfogás, hogy mindenki boldoguljon maga, nem kell az elesetteket segíteni. Gyenge a szolidaritás érzése a társadalom tagjai között. Ennek következtében a nyugat-európai országoknál sokkal kevesebbet fordítanak jóléti szolgáltatásokra,

szociálpolitikára, a szegények támogatására.

Magyarországon jelenleg nem tartunk ott, ahol az amerikai társadalom: a jövedelmi különbségek kisebbek, a szegények még nem szakadtak le hasonló mértékben a társadalom többi rétegeitől. Hozzá kell persze tenni: ha az amerikai szegények dollárban kifejezett jövedelmét a valutaárfolyamon átszámítjuk forintra, akkor látszólag jobb helyzetben vannak, mint a magyar szegények, az amerikai társadalmi helyzetben azonban súlyosan hátrányos a helyzetük. Az amerikai középrétegek és főképpen a leggazdagabbak jövedelme viszont sokkal magasabb a megfelelő magyar rétegek jövedelménél.

Ugyanakkor látszanak annak a jelei, hogy nálunk is hasonló jövedelem-egyenlőtlenségek alakulnak ki, és szétszakad a társadalom: kialakul egy szűk – a társadalom 5-10 százalékát kitevő – igen jómódú elit, a középrétegek Amerikától eltérően – lassan csúsznak – lefelé és létrejön egy nagytömegű – a társadalom legalább egyötödére becsülhető – reménytelenül szegény és leszakadó réteg, amelynek esélye a helyzete javítására egyre csekélyebb, mert tartósan munkanélküli, gyermekeit nem képes az alapszinten túl iskoláztatni, krónikusan beteg. Tartani lehet attól, hogy a gazdasági növekedés elindulása és az átlagos életszínvonal emelkedése sem fogja e szegény réteg helyzetét lényegesen javítani. Az ilyen leszakadási, elszegényesedési tendenciát jól átgondolt szociálpolitikával, jóléti védőhálóval lehet kivédeni. Ennek létrehozásához és fenntartásához azonban szükséges a szolidaritás érzése a társadalom tagjai között. Ennek hiányában a jobbmódúak aligha beszélhetők rá, hogy jövedelmük egy részéről mondjanak le a szegények, bajba jutottak megsegítése érdekében.

Nem kétséges, hogy a szociális kiadások jelentős terhet képeznek az állami költségvetésben, illetve – ha a társadalombiztosítás valóban önálló – a társadalombiztosítási járulékok magas szintje erősen növeli a bérköltségeket, és ezáltal rontja az ország nemzetközi versenyképességét. Különösen éles ez a probléma a mai Magyarországon, mert az elmúlt években a nemzeti jövedelem mintegy 20 százalékkal csökkent. Ilyen körülmények között a szociális kiadásoknál is takarékosságra kell törekedni. Súlyosbítja a problémát, hogy a munkanélküliségi segélyek és a szociális segélyek az utolsó években új, vagy csaknem teljesen új szociális kiadásokat okoztak. Teljesen más azonban a szociális kiadások kérdését azzal a belátással megközelíteni, hogy sajnos nincs lehetőség jelenleg akkora összegeket fordítani ezekre a célokra, mint amennyi indokolt és kívánatos lenne, és teljesen más azt állítani, hogy a szegények, hátrányos helyzetűek segítése, a társadalmi igazságosság érvényesítése szükségtelen, sőt káros, a szegények csak terhet jelentenek a társadalom számára, haszontalanok. A gondolatmenet odáig feszíthető, hogy a legjobb lenne, ha ez a réteg valahogy eltűnne, mint ahogyan a hajléktalanok problémája önmagától oldódik azáltal, hogy körükben igen nagy a halandóság. Az értékek szükségességét megkérdőjelező, a szolidaritás értékét tagadó filozófiai álláspont azzal a veszéllyel jár, hogy teljesen vulgarizált formában egy ilyen szociáldarvinista hozzáállás hivatkozási alapjává válik.

A szolidaritás vagy szeretet értékének társadalmi elfogadásával kapcsolatban is merülnek fel azonban súlyos kérdések. Az első az a tapasztalati tény, hogy kisebb csoportokban – elsősorban a családban – sokkal könnyebben jön létre és sokkal erősebb a szolidaritás, mint a nagyobbakban, elsősorban a nemzeti

társadalmakban, amelynek tagjai nem ismerik egymást személyesen. Még nehezebb az emberiség méreteiben a szolidaritást létrehozni. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a mai magyarországi problémák kezeléséhez ilyen, az egész társadalmat átfogó szolidaritás szükséges. Egyre inkább látjuk azt is, hogy az emberiség egész súlyos problémáinak megoldásához világméretű szolidaritásra lenne szükség.

A másik súlyos kérdés, hogy végül is mivel lehet a szolidaritást, a szeretetet indokolni, vagy amivel Vajda Mihály írását befejezte: „Ja, hogy mondanám meg, azt meg, hogyan kell (t. i. jónak lenni – A. R.) és miért is legyünk jók, ha mások nem azok?” Vagy ahogyan Balassa Péter és Javornický István beszélgetésében (Magyar Nemzet, 1996. január 5.) megfogalmazódott: „A szolidaritás értékei deklaráltak le vannak sajnálva... Mondhatja valaki, hogy szeretnék én erkölcsös lenni, meg együttérző, de ha nem törődöm a saját jövőmmel, a perifériára csúszom, mert – és itt zárul be a kör – nincs társadalmi szolidaritás, engem sem véd meg senki”.

A szociálbiológiának és az állatviselkedéstannak, az etológiának van egy tetszetős magyarázata az altruizmusra (ezekben a tudományokban így szokták a szeretetet vagy szolidaritást nevezni): az emberek közötti kölcsönös segítség, sőt az egymásért való áldozatvállalás az egyén számára hátrányos lehet, de a csoport, a faj fennmaradását segíti, ezért az emberi evolúció során azok a csoportok választódtak ki, amelyeknek génjei az altruizmust segítették elő, irták elő hordozóik számára. Mint szociológus nem hiszek azonban az emberi viselkedés ilyen fokú genetikai meghatározottságában, úgy gondolom, a genetikai adottságok ugyan körülhatárolják a lehetőségeket, de az ember, ez a rendkívül tanulékony élőlény, elsősorban mégis a társadalmi környezetétől tanulja meg a viselkedési normákat. Ha pedig a környezet önzésre, sőt agresszivitásra tanítja, akkor aligha fog altruista módon viselkedni.

Ch. Taylor kanadai-amerikai filozófus 1989-ben megjelent „A személyiség forrásai, a modern identitás kialakulása” című könyvében a modern európai társadalmak értékeit próbálta feltárni, és azok forrásait a zsidó-keresztény vallási tanításokban, a felvilágosodás filozófiájában és a romantikus személyiség-eszmenyben látta, tehát az értékek alapját legalább részben a vallásban kereste.

Azok a mai erkölcsfilozófiai munkák, amelyek tisztán filozófiai alapon próbálták az etikát felépíteni, megítélesem szerint sikertelenek voltak. Ez tükröződik Vajda Mihálynak a posztmodern felé fordulásában is. A közelmúltban elhunyt *Emmanuel Levinas*, aki szerintem a legmélyebb filozófiai gondolatokat fogalmazta meg az erkölcstről, kifejezetten vallási alapon fejtegette ki a „másik ember” iránti megértő és szerető magatartást a középpontba állító etikáját.

Mit tehetnek a jelenlegi értékválságban a magyarországi keresztények? Megismertetik, hirdetik, elfogadásra felkínálják Jézus etikai tanítását, amelynek középpontjában a szeretet áll. Továbbá természetesen példát mutatnak a szolidaritásra, a szegények, bajba jutottak, rászorulóknak megsegítésére családban, gyülekezetben, lakóhelyen, munkahelyen, egyházban. Ha ezt meggyőzően tudják tenni, lényegesen hozzájárulhatnak nem csak az értékválságnak, hanem sok más súlyos társadalmi problémánknak az enyhítéséhez is.

Andorka Rudolf